

Ievgen Tishchenko

PhD in Economics, Doctoral Candidate

Private Higher Education Institution “European University”

FORMATION OF THEORETICAL AND PRACTICAL FOUNDATIONS FOR THE RECOVERY AND DEVELOPMENT OF UKRAINE’S ECONOMY

Summary

The need to ensure rapid and effective post-war recovery and reconstruction of Ukraine’s economy requires a systematic scientific justification of the key mechanisms, methods, and instruments of state and market management used in the rebuilding process and the formation of a new innovative model for Ukraine’s economic development. Based on the analysis of scientific literature and regulatory sources, the preconditions and objectives of the processes of post-war recovery and reconstruction of the economy are characterized. The structure of the corresponding state strategy and the plan for its implementation are substantiated. The primary directions of institutional transformations in the process of forming a new model for post-war economic development have been identified. Drawing on global experience, a system of measures has been developed and proposed for practical application to simplify legal and organizational procedures in the process of attracting foreign aid from donor countries, credits, and funds from foreign investors. The first-priority measures that should promote the activation of domestic financial sector institutions and capital markets, with the goal of expanding internal sources of financing, are substantiated. The main directions for stimulating investment activity among domestic business entities are characterized. Potential challenges and risks that may arise in the process of economic recovery and reconstruction are identified and characterized. The proposed approaches can be used by government authorities in the formation of relevant economic policies, strategies, and financial-economic mechanisms. Their implementation will contribute to improving the organization and management of post-war recovery and reconstruction processes in Ukraine, with the aim of enhancing international competitiveness, accelerating socio-economic development, and improving the welfare of its citizens.

Вступ

Необхідність повоєнного відновлення та реконструкції економіки України з плином часу стає все більш і більш актуальним завданням, яке випливає із логіки глобальних політичних, економічних і соціальних

процесів та інтересів українського народу. Значні руйнування економічного потенціалу та втрата людських ресурсів під час військових дій потребують якнайшвидшого запуску в дію нових промислових, інфраструктурних і соціальних об'єктів з метою відновлення роботи підприємств та установ, забезпечення макроекономічної та соціальної стабільності, а також подальшого стійкого та успішного соціально-економічного розвитку країни. Ефективність і швидкість процесів повоєнного відновлення та реконструкції економіки, в кінцевому підсумку, буде визначатися оперативністю, дієвістю та якістю системи державного управління на всіх рівнях влади.

У зв'язку з цим виникає потреба у комплексному та системному дослідженні методичних і практичних аспектів організації, фінансування та управління процесами повоєнного відновлення та реконструкції економіки на основі вдосконалення інституційних засад стимулювання соціально-економічного розвитку країни, забезпечення достатніх обсягів фінансування всіх відтворювальних процесів, формування нових фінансових і економічних механізмів підтримки нової інноваційної моделі національного розвитку та використання відповідних фінансових, ринкових та адміністративних інструментів.

Повоєнне відновлення та реконструкція економіки може бути доволі складним і тривалим процесом, який повинен ґрунтуватися на значній фінансовій підтримці країн-донорів, залученні великих обсягів іноземних інвестицій, а також на мобілізації внутрішніх ресурсів і на високому рівні організації, управління та контролю. При цьому стратегія такого відновлення та реконструкції повинна передбачати формування нової структури національної економіки та організацію її розвитку на сучасній технічній і технологічній основі з метою посилення економічної безпеки, прискорення сталого розвитку, розв'язання низки соціальних і демографічних проблем, а також забезпечення суверенітету країни.

Ураховуючи геополітичну та гео економічну нестабільність, реалізація цього процесу вимагає концентрації зусиль уряду та інших органів державної влади на розробленні нових інституційних засад, обґрунтуванні економічних і фінансових механізмів, а також на забезпеченні належного рівня організації та управління з метою формування сучасної та конкурентоспроможної структури економіки, підтримки стабільного соціального розвитку та підвищення добробуту громадян.

Разом з тим, системне наукове обґрунтування комплексу питань, пов'язаних з повоєнною відбудовою та реконструктивним розвитком економіки України, через низку об'єктивних і суб'єктивних чинників ще остаточно не сформовано. Потребують більш детального обґрунтування окремі аспекти формування джерел, розроблення механізмів організації,

використання методів та інструментів фінансування й інвестування, визначення етапів, строків і головних напрямів і об'єктів відбудови та реконструкції економіки, а також перегляд і суттєве вдосконалення інституційних засад і ефективне поєднання інструментів ринкового та державного управління з урахуванням реального стану економіки та перспективних потреб соціально-економічного розвитку країни, що й обумовлює актуальність і практичну цінність дослідження.

Розділ 1. Передумови та завдання повосенної відбудови та реконструкції національної економіки

Довготривалі військові дії на території України спричинили значні руйнування економічного, промислового, соціального, екологічного та людського потенціалу. За даними вітчизняних науковців і політиків, найбільш суттєвих руйнувань зазнали такі галузі економіки та сфери діяльності як промисловість, енергетика, сільське господарство, транспорт, інфраструктура, логістика, навколишнє середовище, соціальна сфера та житлово-комунальне господарство, що призвело до суттєвого зниження обсягів валового внутрішнього продукту та експортних можливостей країни, зменшення доходів державного бюджету та громадян, порушення усталених господарських зв'язків і значного відпливу кваліфікованих кадрів за кордон. Загальні втрати економіки, включаючи матеріальну та нематеріальну складові, сьогодні оцінити ще складно, однак, за оцінками багатьох науковців і практиків, вони складають сотні мільярдів доларів [1, с. 108; 2, с. 203; 3].

Наприклад, відповідно до Плану Відновлення України Національної ради з відновлення України від наслідків війни при Президентові України, розробленому в 2022 р., потенційна потреба у фінансуванні відбудови економіки оцінювалась у сумі понад 750 млрд. дол. США [3]. На думку колишнього голови Європейського інвестиційного банку Вернера Хойера, після завершення військових дій для повного відновлення економічного та соціального потенціалу України потрібно буде акумулювати інвестиції в сумі не менше, ніж 1,1 трлн. дол. США [4, с. 459]. Крім того, у Плані Відновлення України Національної ради з відновлення України від наслідків війни передбачена реалізація упродовж 2023–2032 рр. понад 850 великих виробничих, енергетичних, інфраструктурних, екологічних і соціальних проектів, а також суттєве підвищення рівня міжнародної конкурентоспроможності України та її місця у міжнародних рейтингах економічної складності та людського капіталу [3].

Аналіз економічної ситуації та стану державних і корпоративних фінансів свідчить про те, що Україна зіткнулася з багатьма проблемами, частина яких була об'єктивно накопичена упродовж останніх десятиліть.

Головна із них полягає в тому, що за роки незалежності фактично була сформована сировинна структура економіки. Прискорений розвиток сільського господарства супроводжувався стрімкою втратою низки високотехнологічних галузей вітчизняної промисловості з високим рівнем доданої вартості, унаслідок чого в структурі валового внутрішнього продукту і в структурі експорту постійно зростає частка видобувних галузей та сільського господарства, що фактично свідчить про деіндустріалізацію економіки [5, с. 43; 6, с. 17; 7, с. 72].

Крім того, у 2022 р. відбулося різке падіння обсягів виробництва валового внутрішнього продукту – на 28,8%, а темпи його приросту в 2023–2024 рр. та прогноз на 2025 р. на рівні 2,7% не дозволяють сподіватися на відновлення обсягів виробництва, досягнутих у 2021 р. до початку військових дій. За таких умов просте відновлення виробничих потужностей, соціально-економічного потенціалу, наукових і соціальних можливостей країни до рівня 2021 р. не може бути стратегічним орієнтиром у процесі формування нової високотехнологічної економічної моделі та забезпечення подальшого реконструктивного розвитку України.

Унаслідок економічного спаду впродовж останніх років відбулися суттєві зміни у структурі державних фінансів, стійкість яких у 2022–2024 рр. через брак власних коштів забезпечувалась, переважно, надходженнями допомоги від країн-донорів, державними кредитами окремих країн та міжнародних фінансових організацій, а також значними обсягами внутрішніх запозичень. Значна частка державного бюджету, сформованого за рахунок податків та інших внутрішніх надходжень, припадала на витрати, пов'язані із забезпеченням потреб оборони та національної безпеки, а фінансування невиробничої сфери (освіта, наука, охорона здоров'я, соціальне забезпечення) здійснювалось, головним чином, за рахунок зовнішнього фінансування [4].

Не дивлячись на тривалий військовий стан і складність фінансової ситуації в країні, головною складовою доходів державного бюджету України, як і раніше, залишаються податки, які сплачують суб'єкти ринку та громадяни. Однак, якщо у 2021 р. частка податків у структурі доходів державного бюджету становила 85,4%, то в 2023 р. вона знизилася до 45,0%, що свідчить про значне звуження податкової бази. Щоправда, у першому кварталі 2024 р. цей показник суттєво підвищився і склав 63,0%, хоча і він є занадто низьким. Як позитивну тенденцію варто відмітити те, що упродовж 2022–2023 років фактичні доходи державного бюджету перевищували планові показники. Наприклад, у 2023 р. таке перевищення склало 17,9%. Частково таке збільшення було обумовлене законодавчим рішенням про передачу податку на доходи фізичних осіб від місцевих бюджетів до державного, що дозволило акумулювати в державному

бюджеті додаткові суми доходів на забезпечення військових потреб і національної оборони [8].

Варто також зазначити, що в структурі податкових надходжень до державного бюджету України в 2021–2024 рр. відбулися суттєві зміни. Так, питома вага податку на доходи фізичних осіб, доходи від підприємницької діяльності та від капіталу збільшилась на 14,7 в. п., а питома вага доходів від орендної плати, зборів за експлуатацію надр та інших природних багатств – на 4,7 в. п. При цьому питома вага внутрішніх податків на товари і послуги зменшилась на 9,5 в. п., що свідчить про зменшення обсягів споживання через значний вплив населення за кордон (табл. 1).

Таблиця 1

**Структура податкових надходжень України
за видами оподаткування у 2021–2024 рр., %**

Види податкових надходжень	2021	2022	2023	2024 (I квартал)	2024 р. до 2021 р., в. п.
Податок на доходи фізичних осіб, доходи від підприємницької діяльності та від капіталу	25,8	28,0	29,0	40,5	+ 14,7
Орендна плата, збори за експлуатацію надр та інших природних багатств	7,3	9,0	5,0	2,6	+ 4,7
Внутрішні податки на товари та послуги (податок на додану вартість)	63,0	60,0	62,0	53,5	- 9,5
Податки на міжнародну торгівлю та зовнішні угоди	3,5	2,8	3,4	3,0	- 0,5
Інші податки та внески	0,4	0,4	0,3	0,3	- 0,1

Джерело: складено на основі [4; 8]

Важливо також зазначити той факт, що різке збільшення видатків державного бюджету в 2022–2024 рр. призвело до суттєвого зростання внутрішнього і зовнішнього державного боргу країни, який фактично вже перевищив обсяг річного валового внутрішнього продукту (відповідно до ст. 18 «Бюджетного кодексу України» граничне значення державного боргу не повинно перевищувати 60% валового внутрішнього продукту) [9]. Якщо така ситуація буде спостерігатися і в майбутньому, то це може бути стримуючим чинником для залучення зовнішнього фінансування та потенційно може обмежити можливості використання суб'єктами господарювання і домашніми господарствами внутрішніх фінансових ресурсів.

Станом на 01.04.2024 р. загальна сума заборгованості України лише перед Міжнародним валютним фондом (включаючи борги попередніх років) становила близько 12 млрд. дол. США, а з урахуванням необхідності сплати відсотків та інших додаткових платежів загальна заборгованість складає близько 16,3 млрд. дол. США. Крім того, у 2025–2029 рр. виплати за комерційними борговими угодами з іноземними інвесторами можуть скласти близько 74 млрд. дол. США. За нинішніх умов Україна зможе повністю погасити свої борги перед Міжнародним валютним фондом і приватними іноземними кредиторами лише після 2044 р. [8]. Значним також залишається і внутрішній державний борг, який постійно збільшується у зв'язку з великими обсягами додаткових випусків облігацій внутрішньої державної позики для покриття дефіциту державного бюджету.

У зв'язку з цим у 2024 р. платежі за обслуговування та погашення державного боргу становитимуть близько 26 млрд. дол. США, з яких основна частина – 57% – припадає на обслуговування та погашення внутрішнього державного боргу, переважно за облігаціями внутрішньої державної позики, а 43% складуть витрати на погашення та обслуговування зовнішнього державного боргу, в першу чергу, боргу перед Міжнародним валютним фондом, урядами окремих держав, інститутами Європейського Союзу та комерційними кредиторами, що потенційно може знизити рівень стійкості державних фінансів, макрофінансову та макроекономічну стабільність України загалом [10, с. 14].

Головними джерелами надходження коштів до України у 2022–2023 рр. були грантова допомога країн-донорів, кредити іноземних держав та інститутів Європейського Союзу, кошти окремих благодійних фондів і громадян. Найбільші суми грантової допомоги надійшли із таких країн як США, Німеччина та Норвегія, а кредитів – від інститутів Європейського Союзу, Канади, Франції, Японії та Італії. У 2022 р. грантова (безповоротна) фінансова допомога Україні склала 45% від загальної суми надходжень від партнерів України. Однак у 2022–2023 рр. така допомога зменшилась і станом на 01.05.2024 р. становила усього 6,5%. Натомість, суттєво зросла частка державних кредитів, найбільша сума яких була надана інститутами Європейського Союзу [4, с. 464].

У 2022 р. за програмою фінансування Міжнародного валютного фонду Україна отримала кредит у сумі 2,7 млрд. грн., у 2023 р. – 4,5 млрд. дол. США, а на період 2024–2027 рр. передбачено кредитування у обсязі понад 11,1 млрд. дол. США. Відповідно до програми фінансування «Український інструмент», фінансово-кредитна підтримка від інститутів Європейського Союзу в 2024–2027 рр. складе понад 50 млрд. євро, з яких 42 млрд. євро буде спрямовано на підтримку державного бюджету, а 8 млрд. євро буде використано для реалізації

великих інвестиційних проєктів, зокрема, для відбудови енергетичного сектору та забезпечення переходу на впровадження екологічно чистих джерел енергії [8].

Ґрунтовний економічний аналіз, проведений провідними вітчизняними та зарубіжними науковцями, свідчить про те, що вже сьогодні необхідно розпочинати активну роботу з організації повоєнного відновлення втраченого економічного і соціального потенціалу та реконструкції вітчизняної економіки на принципово новій технологічній основі, об'єднавши зусилля держави, бізнесу, країн-партнерів, зарубіжних інвесторів і громадян щодо активної мобілізації потенційних джерел фінансових і матеріальних ресурсів та людського потенціалу [3; 4; 11, с. 149; 12, с. 37; 13, с. 14].

Основою організації процесів відновлення та реконструктивного розвитку економіки України повинно бути розроблення комплексної стратегії та плану її реалізації, які мають передбачати взаємопов'язану сукупність окремих державних і регіональних програм, напрямів і видів діяльності, заходів, механізмів та інструментів, пов'язаних з діяльністю суб'єктів господарювання, органів державної влади, країн-партнерів, міжнародних організацій, донорів та інвесторів у вирішенні ключових завдань відновлення економічного і соціального потенціалу країни [14, с. 119; 15]. Такий підхід повинен передбачати виокремлення кількох етапів відбудови та реконструкції виробничих, інфраструктурних і соціальних об'єктів, включаючи технічне переоснащення та створення нових об'єктів на новій технічній і технологічній базі, що сприятиме суттєвій трансформації структури економіки та забезпеченню її переходу на інноваційну модель розвитку. На наш погляд, головними етапами державної стратегії повоєнного відновлення та реконструкції економіки України можуть бути такі:

1) «відновлювальний», який передбачає стабілізацію економічної ситуації в країні, відновлення економічної активності господарюючих суб'єктів, першочергове введення в експлуатацію частково зруйнованих виробничих, інфраструктурних і соціальних об'єктів, переважно, за рахунок коштів бізнесу та домашніх господарств, а також запровадження заходів прямого державного управління, регулювання та адміністрування;

2) «модернізаційний», який передбачає всебічну активізацію процесів реконструкції економіки та створення нових виробничих, енергетичних, інфраструктурних і соціальних об'єктів відповідно до суспільних пріоритетів на основі залучення значних обсягів інвестицій, в тому числі державних і приватних, з метою оновлення та якісної трансформації економічного, соціального та людського потенціалу країни. Головним завданням цього етапу повинен бути прискорене оновлення та

подальший розвиток найбільш важливих і конкурентоспроможних галузей вітчизняної економіки і сфер діяльності – енергетики, машинобудування, транспорту, будівництва, логістичної інфраструктури, переробної промисловості, виробництва будівельних матеріалів, житлово-комунального господарства тощо;

3) «розвитковий» – найбільш складний і відповідальний етап, який передбачає формування нової структури економіки, нової моделі економічної системи та формування якісно нових інститутів розвитку, здатних забезпечити стійкий і випереджаючий тип економічного розвитку на основі використання високотехнологічної моделі постіндустріального типу, заснованій на інноваціях і сучасних інформаційно-комунікаційних технологіях [16, с. 180; 17; 18, с. 74].

На думку багатьох науковців і практиків, які гуртуються на вивченні зарубіжного досвіду, процес повоєнного відновлення та реконструкції вітчизняної економіки може тривати від семи до п'ятнадцяти років [4; 19, с. 137].

Варто також зазначити, що реалізація стратегії повоєнного відновлення та реконструкції економіки України повинна передбачати формування детального та комплексного плану, який має включати: визначення пріоритетних цілей реалізації кожного етапу стратегії; прийняття необхідних законодавчих і нормативних актів, які можуть прискорити прийняття організаційних і управлінських рішень як у державному, так і в корпоративному секторах; створення необхідних інститутів, які будуть здійснювати належне управління процесами відновлення та реконструкції; визначення джерел та найбільш ефективних інструментів і методів фінансування; ефективні механізми взаємодії державного та приватного сектору з фінансовими донорами, кредиторами та інвесторами; чіткі терміни виконання окремих завдань плану реалізації стратегії відновлення; механізми та інструменти підтримки, стимулювання, відповідальності та контролю за виконанням передбачених заходів.

На наш погляд, практичною основою для розроблення такого плану може бути «Національна економічна стратегія України на період до 2030 року», згідно з основними положеннями якої для досягнення стратегічних цілей і реалізації відповідних завдань державної економічної політики уряд визначив такі головні заходи, які покликані активізувати та стимулювати інвестиційну діяльність, спростити умови ведення бізнесу, забезпечити динамічний і сталий соціально-економічний розвиток країни:

– європейська та євроатлантична економічна і політична інтеграція з країнами Європейського Союзу;

– реалізація зеленого курсу, сприяння збереженню клімату, підвищення енергоефективності, зниження викидів вуглецю, розвиток відновлюваних джерел енергії, стимулювання та підтримка розвитку рекреаційної економіки;

– проведення ефективної цифрової трансформації всіх сфер діяльності на основі використання сучасних інформаційно-комунікаційних технологій, штучного інтелекту, квантових обчислень тощо та формування на цій основі сучасної загальнодержавної цифрової інфраструктури;

– реінтеграція та відновлення соціально-економічного розвитку на тимчасово окупованих територіях;

– підтримка економічної свободи, захист приватної власності, забезпечення рівного доступу до бізнесу для всіх верств населення, розвиток підприємництва на засадах вільної та чесної конкуренції, захист майнових та інших прав суб'єктів господарювання, а також прав інтелектуальної власності;

– розвиток освіти, науки, сприяння інноваціям, підтримка талантів і підвищення рівня людського потенціалу [20].

Крім розроблення стратегії повоєнного відновлення і реконструкції економіки України та плану її реалізації, на виконання поставлених завдань повинні бути спрямовані структурні реформи, всі види економічної політики, діючі національні та регіональні державні програми, а також відповідні фінансово-економічні механізми, які передбачають поєднання інструментів і методів індикативного та стратегічного планування і прогнозування розвитку вітчизняної економіки.

Розділ 2. Фінансово-економічні механізми, методи та інструменти забезпечення відбудови і подальшого розвитку економіки

Ключовим аспектом реалізації стратегії повоєнного відновлення та реконструкції економіки України повинно бути визначення потенційних джерел, методів та інструментів фінансування та інвестування у відбудову виробничих і соціальних об'єктів, якими, на думку більшості політиків і науковців, повинні бути іноземна фінансова допомога країн-донорів, переважна частина якої має бути надана на безповоротній (грантовій) основі, кредити урядів іноземних держав, великих зарубіжних банків, міжнародних фінансових організацій, кошти зарубіжних інвесторів, які планують реалізацію власних проєктів в Україні, а також внутрішні фінансові ресурси держави, бізнесу та громадян [21; 22, с. 15; 23, с. 165].

З метою спрощення процесів залучення іноземної фінансової допомоги, кредитів та іноземних інвестицій, на наш погляд, необхідне

розроблення урядом в стислі терміни нових або вдосконалення існуючих нормативно-правових актів і положень, прийняття відповідних рішень і стимулюючих заходів, зокрема:

- конкретизація умов участі іноземних компаній, фінансових установ, окремих інвесторів, інвестиційних і венчурних фондів у процесі повоєнної відбудови, реконструкції та створення нових виробничих, інфраструктурних і соціальних об'єктів шляхом надання їм відповідних прав, повноважень і гарантій щодо забезпечення захисту інвестицій та одержаних у результаті їх реалізації доходів;

- спрощення порядку отримання іноземними інвесторами дозволів, ліцензій, сертифікатів, прав на користування земельними ділянками, надрами, енергією, водними ресурсами тощо;

- державна підтримка та сприяння залученню у вітчизняну економіку новітнього обладнання та устаткування, передових технологій та інших інновацій, особливо тих, що сформовані на основі використання сучасних інформаційно-комунікаційних технологій;

- ліквідація або суттєве зниження тарифних і адміністративних бар'єрів у процесі залучення іноземного капіталу, інших видів допомоги та фінансової підтримки країн-донорів, міжнародних фінансових організацій, благодійних фондів і окремих громадян;

- створення сприятливих інвестиційних умов для іноземних інвесторів, зокрема, введення обґрунтованих податкових і митних пільг, гарантування умов переведення в інші юрисдикції доходів іноземних компаній та інвесторів, які беруть участь у відбудові, технічному переоснащенні та реконструкції українських підприємств, інфраструктурних і соціальних об'єктів на новій технологічній основі, розвиток механізмів страхування іноземних інвестицій та одержаних від їх реалізації доходів, передача інвесторам прав на концесію (або у власність) певних об'єктів та інші [24, с. 146; 25, с. 23; 26; 27, с. 163].

Важливість вирішення питань щодо посилення взаємодії з країнами-донорами, кредиторами та іноземними інвесторами щодо залучення фінансових ресурсів потребує також розв'язання проблеми зовнішнього державного боргу України, накопиченого в попередні періоди. На наш погляд, для цього необхідне прийняття виважених державних політичних та управлінських рішень, пов'язаних зі списанням або реструктуризацією основної частки зовнішнього державного боргу шляхом проведення переговорів і використання процедур та механізмів, які можуть задіяти Паризький (врегулювання проблем, пов'язаних з поверненням боргу державам-кредиторам) та Лондонський (врегулювання проблем боргу перед приватними кредиторами країни-боржника, включаючи списання, відтермінування або заміну такого боргу на інвестиційні зобов'язання країни-позичальника) клуби кредиторів, а також на основі безпосередньої

взаємодії з окремими групами зарубіжних кредиторів за рахунок коштів міжнародних фінансових організацій або окремих країн, що дозволить посилити потенційні можливості України щодо фінансового забезпечення процесів повоєнного відновлення та реконструкції економіки, в тому числі й за рахунок власних ресурсів [28, с. 41; 29, с. 357; 30, с. 88].

Незважаючи на те, що основна сума коштів для повоєнної відбудови та реконструкції економіки буде залучена від країн-донорів, іноземних інвесторів і кредиторів, Україна повинна активізувати діяльність вітчизняного фінансового сектору та ринку капіталів з метою розширення внутрішніх джерел фінансування та залучення достатніх обсягів внутрішніх фінансових ресурсів, включаючи фінанси корпоративного сектору, домашніх господарств і громадян.

– З метою активізації процесу мобілізації внутрішніх фінансових ресурсів для здійснення повоєнної відбудови, технічної та технологічної модернізації основних галузей економіки і сфер діяльності першочерговими заходами, на наш погляд, повинні бути:

– організація належного рівня координації грошово-кредитної політики із завданнями реалізації бюджетно-податкової політики та державними програмами повоєнного відновлення економіки на основі домінування бюджетної політики над монетарною (через її залежність від надходжень до державного бюджету, в тому числі й валютних) шляхом цілеспрямованого та ефективного використання емісійних коштів Національного банку України для надання окремим суб'єктам ринку кредитів на основі механізму цільового рефінансування вітчизняних банків і, перш за все, державних [31, с. 227; 32, с. 19; 33, с. 69];

– вилучення депозитних сертифікатів Національного банку України із переліку інструментів грошово-кредитної політики та спрямування вільних коштів вітчизняних банківських установ на розширення кредитування суб'єктів корпоративного сектору і домашніх господарств;

– активізація кредитної діяльності вітчизняних банків, перш за все державних, з метою підтримки економічного зростання та реалізації економічної політики уряду шляхом вдосконалення регуляторних вимог Національного банку України, спрощення умов банківського кредитування, пом'якшення нормативів кредитної діяльності, підвищення рівня доступності кредитів для всіх суб'єктів ринку, посилення захисту прав кредиторів, а також надання підприємствам-позичальникам державних гарантій, активного використання інструментів державного кредитування (в тому числі часткової компенсації кредитних ставок), державної підтримки цільових кредитних програм для окремих галузей, сфер, видів діяльності, груп підприємців і громадян (випуск певних товарів для споживчого ринку, наприклад, продовольчих; житлова іпотека; енергозбереження; екологія тощо);

– реструктуризація та рекапіталізація банківського сектору, а також розв’язання проблеми прострочених і непрацюючих кредитів, включаючи їх дострокове списання (як за рахунок банківських резервів, так і за рахунок держави, коштів місцевих бюджетів або іноземної допомоги), особливо для суб’єктів ринку та громадян, які постраждали від військових дій (втрата житла, бізнесу, обігових коштів тощо) [34, с. 58];

– використання нових методів, інструментів і формування ефективних механізмів залучення вільних коштів малого бізнесу і громадян з метою їх трансформації в інвестиційні ресурси [35, с. 263];

– організація випуску та спрощення умов розміщення і викупу спеціальних державних облігацій повоєнної відбудови та реконструкції економіки України, а також корпоративних облігацій окремих підприємств і установ як на внутрішньому, так і зовнішньому ринках;

– відновлення повноцінної роботи вітчизняних установ фінансового сектору, активізація механізмів фінансового посередництва та формування повноцінного і ліквідного ринку капіталу [36, с. 82];

– введення Національним банком України виважених і адекватних стану вітчизняного та міжнародного валютно-фінансового ринку заходів валютного регулювання і контролю шляхом запровадження стимулів і обмежень на валютному ринку, а також використання регуляторних процедур і адміністративних заходів, які будуть стримувати необґрунтований відплив вітчизняного капіталу за кордон;

– розроблення і запровадження системи дієвих заходів для фінансової та нефінансової підтримки діяльності підприємств малого і середнього бізнесу, приватних підприємців і домашніх господарств;

– розширення податкової бази та підвищення ставок податків на доходи і майно фізичних осіб, підвищення митних зборів і акцизів, збільшення ставок рентної плати за користування надрами при одночасному поліпшенні системи податкового адміністрування;

– розвиток ефективних механізмів та активне використання державно-приватного партнерства як інструмента посилення взаємодії бізнесу і держави у розв’язанні нагальних соціально-економічних проблем у виробничій та соціальній сферах з метою підтримки фінансування спільних економічно та соціально важливих об’єктів [37, с. 59];

– стимулювання та підтримка процесів цифровізації державного управління, регулювання, контролю, нагляду та взаємодії держави з громадянами і бізнесом;

– активне використання корпоративним і державним фінансовим сектором фінансових інструментів зеленого, кліматичного та інших видів сталого фінансування [38, с. 294];

– поглиблення фінансової інклюзії;

– належне адміністрування та підвищення ефективності державного управління у сфері використання коштів, які спрямовуються на цілі повоєнної відбудови і реконструкції економіки незалежно від джерел їх походження та інші.

Головною метою залучення та використання внутрішніх і зовнішніх фінансових ресурсів для повоєнного відновлення та реконструкції вітчизняної економіки повинно бути суттєве збільшення інвестицій у високотехнологічні галузі, види та сфери діяльності на основі забезпечення середньої норми накопичення основного капіталу на рівні від 25 до 35% від валового внутрішнього продукту країни, що дозволить прискорити інвестиційну та інноваційну діяльність, оновити основні фонди, суттєво збільшити виробничі потужності та підвищити міжнародну конкурентоспроможність усього національного господарського комплексу.

На думку фахівців Інституту економіки та прогнозування НАН України, висловленій у національній доповіді «Відновлення та реконструкція повоєнної економіки України», з метою інституціоналізації та забезпечення ефективного управління процесами відновлення та подальшого розвитку національної економіки необхідне створення спеціальної державної установи, яка буде виконувати функції з акумулювання коштів із різних джерел фінансування, сприяти забезпеченню належного фінансування великих і критично важливих промислових, інфраструктурних і соціальних об'єктів відповідно до затвердженої стратегії та плану відновлення, здійснювати організацію та координацію міжнародної взаємодії партнерів, інвесторів, кредиторів і спонсорів, а також за дорученням уряду виконувати функції загального управління процесом повоєнної відбудови та реконструкції економіки [39, с. 269–270].

Одним із ключових напрямів повоєнного відновлення та реалізації процесу формування інноваційної моделі розвитку вітчизняної економіки повинно бути проведення важливих структурних перетворень та необхідних інституційних змін, а також реалізація соціальних трансформацій щодо підвищення рівня людського потенціалу та поліпшення якості системи трудових відносин, зокрема, протидія міграційним процесам, створення умов для ефективної зайнятості, сприяння підвищенню кваліфікації працівників, суттєвому зростанню доходів громадян та підвищенню рівня їхнього життя [1; 11, с. 149; 18, с. 77].

На наш погляд, головним критерієм ефективності та успішності проведення повоєнного відновлення та реконструктивного розвитку економіки повинно бути досягнення основних цілей державної стратегії відповідно до розробленого плану її реалізації з метою забезпечення економічного суверенітету, стійкості національної економіки,

підвищення її ефективності та міжнародної конкурентоспроможності провідних галузей і сфер діяльності.

Розглядаючи весь спектр проблем, пов'язаних із конкретними напрямами реалізації стратегії повоєнного відновлення і реконструкції економіки України та порівнюючи їх із очікуваними результатами, особливу увагу, на наш погляд, варто звернути на певні виклики, перешкоди та ризики, які можуть виникнути в ході реалізації цих процесів, до головних серед яких необхідно віднести:

- непередбачуване посилення міжнародної політичної, економічної або фінансової фрагментації та невизначеності, порушення логістичних ланцюжків, виникнення економічних і фінансових криз і шоків, наслідком чого може стати світова рецесія або суттєве уповільнення чи навіть зниження темпів економічного зростання;

- виникнення проблем зі своєчасністю та повнотою надання країнами-партнерами зовнішньої фінансової допомоги, отриманням державних і комерційних позик від кредиторів і надходженням іноземних інвестицій;

- суттєве підвищення вартості фінансових ресурсів на міжнародних фінансових ринках і ринках капіталу, обмеження можливостей ефективного їх використання, великі строки освоєння та низька окупність інвестиційних проєктів;

- різке зростання цін на міжнародних товарних ринках або дефіцит окремих видів критичних для України ресурсів, наприклад, енергетичних;

- висока ціна або складність залучення необхідних сучасних технологій, устаткування та обладнання через монополні, тарифні або інші види обмежень чи санкцій;

- низька ефективність використання матеріальних і фінансових ресурсів у процесі будівництва та реконструкції виробничих, інфраструктурних і соціальних об'єктів через порушення технологій, стандартів або низьку кваліфікацію виконавців робіт;

- порушення або зволікання з термінами відбудови та введення в дію окремих об'єктів, підприємств, виробництв, обладнання тощо;

- великий обсяг зовнішнього і внутрішнього державного боргу та значні витрати на його обслуговування;

- високий рівень залежності вітчизняної економіки від міжнародної фінансової допомоги та іноземних кредиторів, що може знизити стійкість державних фінансів і макрофінансову та макроекономічну стабільність національної економіки загалом;

- необхідність суттєвого збільшення державних витрат за окремими соціально захищеними статтями, наприклад, для фінансування соціальних витрат і медичного обслуговування осіб з особливими потребами, кількість яких після закінчення військових дій може суттєво збільшитися;

– зменшення надходжень іноземної валюти на внутрішній ринок унаслідок зменшення обсягів експорту та надходжень від трудових мігрантів, ризик виникнення некерованих курсових коливань, різка девальвація гривні та непередбачуване прискорення інфляційних процесів;

– значна еміграція трудових ресурсів за кордон, зменшення кількості працездатного населення, нестача висококваліфікованих кадрів у провідних галузях економіки та сферах діяльності, зниження загального освітнього рівня населення, посилення демографічних проблем, зокрема, збільшення частки пенсіонерів та інших категорій непрацездатного населення;

– недостатній рівень інституційної спроможності окремих органів влади та суб'єктів управління процесом відновлення і реконструкції економіки України, корупційні ризики та інші (табл. 2).

Таблиця 2

Очікувані результати та потенційні ризики і виклики, пов'язані з фінансуванням і забезпеченням повоєнного відновлення економіки України

Очікувані результати	Потенційні ризики та виклики
1	2
Відновлення функціонування існуючих та створення нових виробничих, інфраструктурних і соціальних об'єктів	Уповільнення економічної динаміки через економічну та політичну невизначеність; Різке зростання цін на міжнародних товарних ринках на матеріали та товари, необхідні для відбудови економіки; Дефіцит основних видів ресурсів; Низька ефективність використання матеріальних і фінансових ресурсів; Порушення строків введення в дію об'єктів; Низька інституційна спроможність суб'єктів управління.
Поліпшення інвестиційного клімату	Нестача фінансових ресурсів, високі процентні ставки за іноземними кредитами та зовнішніми запозиченнями, несвоєчасне надання кредитів і фінансової допомоги; Зниження інвестиційної активності.
Залучення міжнародної допомоги, кредитів та іноземних інвестицій	Висока інфляція та девальвація гривні; Високий рівень зовнішнього державного боргу та значні витрати на його обслуговування; Зниження фінансової стійкості; Високі фінансові ризики.
Фінансова та нефінансова підтримка підприємств малого і середнього бізнесу	Збільшення частки непрацюючих та інших проблемних кредитів; Обмеженість державних ресурсів для підтримки малих і середніх підприємств.

1	2
Відбудова житла та об'єктів житлово-комунального господарства	Низькі доходи домашніх господарств; Нестача житла; Низька якість житлово-комунальних послуг; Соціальна нестабільність і нерівність.
Збільшення кількості робочих місць	Нестача кваліфікованих кадрів через їх відплив за кордон; Низький рівень заробітної плати.
Використання сучасного обладнання та впровадження нових технологій з метою забезпечення сталого розвитку	Висока ціна або складність залучення сучасних технологій та обладнання; Технічна складність використання технологій забезпечення сталого розвитку; Нестача кваліфікованих спеціалістів для використання такого обладнання.
Розвиток інноваційних секторів економіки	Недостатній рівень фінансування науки та НДДКР; Відсутність відповідних наукових і науково-прикладних розробок; Відсутність висококваліфікованих наукових кадрів.

Джерело: складено на основі [1, с. 112; 29, с. 357; 40, с. 197; 41, с. 81; 42, с. 94; 43, с. 47; 44, с. 71]

Висновки

Комплексне наукове обґрунтування механізмів, методів та інструментів повоєнного відновлення, реконструкції економіки та формування на цій основі нової інноваційної моделі економічного розвитку України повинно передбачати поетапне досягнення системи взаємопов'язаних стратегічних і тактичних цілей на основі реалізації сукупності організаційних заходів та управлінських рішень шляхом розроблення нових політик і підходів до організації, планування та управління процесом відбудови.

Система інституційних, управлінських та організаційних заходів, спрямованих на прискорення відновлення та реконструкцію вітчизняної економіки, повинна передбачати вдосконалення інституційних засад підтримки прискореного економічного розвитку, проведення структурних реформ, використання всіх видів економічної політики, формування нових фінансово-економічних механізмів для підтримки інноваційної моделі національного розвитку, забезпечення достатніх обсягів фінансування відтворювальних процесів, перш за все, на основі використання допомоги країн-донорів та залучення значних обсягів іноземних інвестицій, а також заходи щодо активізації діяльності вітчизняного фінансового сектору та ринку капіталів, що дозволить об'єднати зусилля держави, бізнесу, країн-партнерів і зарубіжних інвесторів щодо мобілізації фінансових і матеріальних ресурсів,

розширити внутрішні джерела фінансування, активізувати інвестиційну діяльність і забезпечити високий рівень організації та управління.

Критерієм ефективності повоєнного відновлення та реконструкції економіки повинно бути досягнення основних цілей державної стратегії щодо забезпечення стійкості національної економіки, підвищення її ефективності та міжнародної конкурентоспроможності. Запропоновані підходи можуть бути використані органами державної влади у процесі розроблення ефективної економічної політики та формування на цій основі відповідних фінансово-економічних механізмів, які сприятимуть поліпшенню організації та управління процесами повоєнної відбудови.

Перспективи подальших досліджень за обраним напрямом полягають у більш широкому обґрунтуванні змісту державної політики та стратегії повоєнної відбудови і реконструкції економіки, вдосконаленні інституційних засад поєднання методів ринкового та державного управління з урахуванням реального стану економіки, механізмів організації та використання відповідних методів та інструментів фінансування, а також у визначенні конкретних заходів щодо мобілізації фінансових ресурсів з метою відновлення та прискорення розвитку національної економіки, посилення економічної безпеки та розв'язання соціальних і демографічних проблем.

Список використаних джерел:

1. Кіндзерський Я. Повоєнне відновлення промисловості України. *Економічний аналіз*. 2022. № 32. С. 101–117.
2. Тищенко Є. О. Теоретичні засади використання фінансово-економічних механізмів проєктного фінансування у відбудові України. *Міжнародний науковий журнал «Інтернаука»*. Серія: Економіка. 2024. № 6 (86). Т. 2. С. 201–211. DOI: <https://doi.org/10.25313/2520-2294-2024-6-9991>
3. План Відновлення України. Національна рада з відновлення України від наслідків війни. 2022. URL: <https://recovery.gov.ua>
4. Городніченко Ю. та ін. Відбудова України. CEPR. 2023. 508 с. URL: https://cepr.org/system/files/2022-12/reconstruction%20book_Ukrainian_0.pdf
5. Карчева Г. Т. та ін. Механізми забезпечення ефективності та конкурентоспроможності банківської системи та економіки. Київ : ДВНЗ «Університет банківської справи», 2019. 311 с.
6. Науменкова С. В. Оцінка впливу галузевої приналежності на рівень перспективної платоспроможності. *Вісник НБУ*. 2005. № 7. С. 14–21.
7. Tishchenko I. Financial Model of Investment Project and Peculiarities of its Use in Project Financing. *European Cooperation*. 2019. № 4. P. 65–78.
8. Exploring Additional Funding Paths for Revival. Institute of Analytics and Advocacy. 2024. URL: <https://iaa.org.ua/portfolio/exploring-additional-paths-for-ukraines-revival-a-collection-of-inspirational-concepts/>
9. Бюджетний кодекс України. Закон України від 08.07.2010 р. № 2456-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2456-17#Text>

10. Varela M., Mishchenko V., Cherkashyna K. Sufficiency of Banking Capital: the Experience of Portugal. *Financial and credit activities: problems of theory and practice*. 2023. № 6. P. 9–20. DOI: <https://doi.org/10.55643/fcaptrp.6.53.2023.4235>

11. Науменкова С. В., Міщенко С. В., Тіщенко Є. О. Проектне фінансування в умовах реалізації “Ukraine Facility Plan”. *Економічний простір*. 2024. № 191. С. 142–153. DOI: <https://doi.org/10.32782/2224-6282/191-24>

12. Скрипниченко М. І. Макроекономічні оцінки і прогнози повоєнного відновлення економіки України. *Економічна теорія*. 2022. № 2. С. 29–43.

13. Науменкова С., Міщенко С., Тіщенко Є. Фінансові інструменти забезпечення від політичних ризиків у проектному фінансуванні. *Вісник Київського національного університету імені Шевченка*. 2016. № 10. С. 6–17.

14. Міщенко В., Науменкова С. Методологічні засади формування стратегії інноваційно-інвестиційного розвитку економіки України. *Причорноморські економічні студії*. 2019. № 48. С. 116–122. DOI: <https://doi.org/10.32843/bses.48-19>

15. Булик О. Стратегія відновлення економіки України. *Економіка та суспільство*. 2023. № 48. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2023-48-51>

16. Тіщенко Є. О. Інституційні засади відновлення та реконструкції економіки України. *Бізнес-навігатор*. 2024. № 3 (76). С. 179–186. DOI: <https://doi.org/10.32782/business-navigator.76-30>

17. Кирильчук О. Економіка України у період воєнного стану. *Економіка та суспільство*. 2024. № 59. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2024-59-120>

18. Міщенко В. І., Тіщенко Є. О. Методологічні засади формування механізму впливу цифровізації на забезпечення національно укоріненої стійкості та безпеки економічного розвитку. *Підприємництво та інновації*. 2024. № 32. С. 71–80. DOI: <https://doi.org/10.32782/2415-3583/32.11>

19. Дзюблюк О. В. та ін. Теорія і практика грошового обігу та банківської справи в умовах глобальної фінансової нестабільності: монографія. Тернопіль : ФОП Осадца Ю. В., 2017. 298 с.

20. Національна економічна стратегія України на період до 2030 року. Постанова Кабінету Міністрів України від 03.12.2021 № 179. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/179-2021-%D0%BF#Text>

21. Tishchenko I., Savchenko N., Shostak T. The Role of Digital Financial Assets in the Post-War Recovery of Ukraine’s Economy. *Ефективна економіка*. 2024. № 7. DOI: <https://doi.org/10.32702/2307-2105.2024.7.75>

22. Петріна А. Міжнародний досвід реструктуризації банківської системи за участі держави. *Вісник НБУ*. 2011. № 4. С. 12–17.

23. Писаревський М. Стратегічні пріоритети відновлення економіки України. *Наукові праці МАУП*. 2024. № 2. С. 162–168.

24. Тіщенко Є. О. Активізація інвестиційної діяльності в Україні на основі використання проектного фінансування. *Бізнес-навігатор*. 2019. № 2. С. 144–149.

25. Науменкова С. Основні тенденції розміщення грошової маси та їх вплив на формування грошово-кредитної політики. *Вісник НБУ*. 2006. № 1. С. 19–26.

26. Подзвієй В., Шматковська Т. Соціально-економічні аспекти структурної трансформації економіки України. *Економіка та суспільство*. 2024. № 62.

27. Тіщенко Є. О. Використання фінансових інструментів для управління ризиками проектного фінансування в Україні. *Науковий вісник Одеського національного економічного університету*. 2018. № 2 (254). С. 156–169.

28. Міщенко С. Критерії та показники оцінки стабільності функціонування фінансового сектору. *Вісник НБУ*. 2008. № 9. С. 36–45.

29. Свидрук І., Клепанчук О. Ризики забезпечення фінансово-економічної безпеки економіки України у період війни та післявоєнної відбудови. *Український журнал прикладної економіки*. 2023. № 8. С. 353–359.

30. Тищенко Є. О. Управління валютними ризиками у проектному фінансуванні. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Міжнародні економічні відносини*. 2018. № 18 (3). С. 87–90.

31. Міщенко В. І., Науменкова С. В., Міщенко С. В. Проблеми координації монетарної та бюджетної політики в сучасних умовах. *Економічний простір*. 2024. № 190. С. 223–231. DOI: <https://doi.org/10.32782/2224-6282/190-41>

32. Шульга С. Інституційні засади державної підтримки банківського сектору у період кризи. *Вісник НБУ*. 2009. № 8. С. 12–21.

33. Науменкова С. В., Мищенко С. В. Регулирование денежного обращения на основе использования методов и инструментов денежно-кредитной политики. *Вісник Київського національного університету*. 2013. № 147. С. 66–72.

34. Міщенко В. І. Санаційний банк – «бідж-банк» як механізм роботи з нежиттєздатними банками : монографія. Київ : УБС НБУ, 2011. 119 с.

35. Mishchenko V., Naumenkova S., Ivanov V., Tishchenko I. Special aspects of using hybrid financial tools for project risk management in Ukraine. *Investment Management and Financial Innovations* 2018. № 15 (2). P. 257–266.

36. Міщенко С. Проблеми забезпечення ліквідності банків на основі використання механізмів рефінансування. *Фінанси України*. 2009. № 7. С. 75–88.

37. Тищенко Є. О. Методологічні та методичні засади організації управління ризиками проектного фінансування. *Банківська справа*. 2019. № 1 (149). С. 47–73.

38. Науменкова С. В., Міщенко С. В. Інноваційні інструменти зеленого фінансування для України. *Економічний простір*. 2024. № 189. С. 291–299.

39. Відновлення та реконструкція повоєнної економіки України : наукова доповідь / за ред. акад. Гриценка А. А. Київ, 2022. 305 с.

40. Гірченко Т. Д., Тищенко Є. О. Особливості організації та управління ризиками проектного фінансування. *Бізнес-навігатор*. 2019. № 6. С. 192–199.

41. Naumenkova S., Mishchenko V., Mishchenko S., Ivanov V., Tishchenko I. Assessment and Mitigation of Credit Risks in Project. *Banks and Bank Systems*. 2020. № 15 (1). P. 72–84. DOI: [http://dx.doi.org/10.21511/bbs.15\(1\).2020.08](http://dx.doi.org/10.21511/bbs.15(1).2020.08)

42. Тищенко Є. О. Управління операційними ризиками. *Фінансовий простір*. 2017. № 4 (28). С. 91–96. URL: <https://fp.cibs.ubs.edu.ua/main/uk/28>

43. Mishchenko S., Naumenkova S., Mishchenko V., Ivanov V., Lysenko R. Growing discoordination between monetary and fiscal policies in Ukraine. *Banks and Bank Systems*. 2019. № 14 (2). P. 40–49.

44. Буковинський С. А. та ін. Банківська система України на шляху євроінтеграції: монографія. Київ : Національний банк України, 2015. 496 с.

References:

1. Kindzerskyi Y. (2022) Povoenne vidnovlennja promyslovosti Ukrainy [Postwar Recovery of Ukraine's Industry: Challenges and Policy Features]. *Ekonomichnyi analiz*, no. 32, pp. 101–117.

2. Tishchenko I. O. (2024) Teoretychni zasady vykorystannja finansovo-ekonomichnykh mekhanizmv proektnoho finansuvannja u vidbudovi Ukrainy [Theoretical Foundations of the Use of Financial and Economic Mechanisms of Project Financing in the Reconstruction

of Ukraine]. *Mizhnarodnyi naukovyi zhurnal "Internauka". Ekonomika*, no. 6 (86), 2, pp. 201–211. DOI: <https://doi.org/10.25313/2520-2294-2024-6-9991>

3. Natsionalna rada z vidnovlennja Ukrainy (2022) Plan vidnovlennja Ukrainy [Ukraine's Recovery Plan]. Available at: <https://recovery.gov.ua>

4. Horodnichenko Yu. et al. (2023) Vidbudova Ukrainy [Rebuilding Ukraine: Forecasts and Policies]. CEPR. Available at: https://cepr.org/system/files/2022-12/reconstruction%20book_Ukrainian_0.pdf

5. Karcheva G. T. et al. (2019) Mekhanizmy zabezpechennja efektyvnosti ta konkurentospromozhnosti bankivskoi systemy ta ekonomiky Ukrainy [Mechanisms for Ensuring the Efficiency and Competitiveness of the Banking System and the Economy of Ukraine]. Kyiv: Universytet bankivskoi spravy (in Ukrainian)

6. Naumenkova S. (2005) Otsinka vplvu haluzevoi prynalezhnosti na riven perspektyvnoi platospromozhnosti pozychalnyka [The impact of the industry classification of a borrower on borrower's solvency]. *Visnyk NBU*, no. 7, pp. 14–21.

7. Tishchenko I. (2019) Financial Model of Investment Project and Peculiarities of its Use in Project Financing. *European Cooperation*, no. 4, pp. 65–78.

8. Institute of Analytics and Advocacy. (2024) Exploring Additional Funding Paths for Revival. Available at: <https://iaa.org.ua/portfolio/exploring-additional-paths-for-ukraines-revival-a-collection-of-inspirational-concepts/>

9. VRU (2010) Byudzhetnyi kodeks Ukrainy [Budget Code of Ukraine]. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2456-17#Text> (in Ukrainian)

10. Varela M., Mishchenko V., Cherkashyna K. (2023) Sufficiency of Banking Capital: the Experience of Portugal. *Financial and credit activities*, no. 6, pp. 9–20. DOI: <https://doi.org/10.55643/fcaptop.6.53.2023.4235>

11. Naumenkova S. V., Mishchenko S. V., Tishchenko I. O. (2024) Proektne finansuvannja v umovakh realizatsii "Ukraine Facility Plan" [Project financing in the context of the implementation of the "Ukraine Facility Plan"]. *Ekonomichniy prostir*, no. 191, pp. 142–153. DOI: <https://doi.org/10.32782/2224-6282/191-24>

12. Skrypnychenko M. I. (2022) Makroekonomichni otsinky i prohnozy vidnovlennja ekonomiky [Macroeconomic Assessments and Forecasts of Post-War Restoration of the Economy of Ukraine]. *Ekonomichna Teorija*, no. 2, pp. 29–43.

13. Naumenkova S., Mishchenko S., Tishchenko I. (2016) Finansovi instrumenty ubezpechennja vid politychnykh ryzykiv u proektnomu finansuvanni [Financial instruments of protection against political risks in project financing]. *Visnyk Kyivskoho natsionalnoho universytetu imeni Shevchenka*, no. 10, pp. 6–17.

14. Mishchenko V., Naumenkova S. (2019) Metodolohichni zasady formuvannja stratehii innovatsiyno-investytsiynoho rozvytku ekonomiky Ukrainy [Methodological Principles of Formation of the Strategy of Innovation and Investment Development of the Economy of Ukraine]. *Prychornomorski ekonomichni studii*, no. 48, pp. 116–122. DOI: <https://doi.org/10.32843/bses.48-19>

15. Bulyk O. (2023) Stratehija vidnovlennja ekonomiky Ukrainy [Strategy of restoration of the economy of Ukraine after the war]. *Ekonomika ta suspilstvo*, no. 48. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2023-48-51>

16. Tishchenko I. O. (2024) Instyutsiyni zasady vidnovlennja ta rekonstruktsii ekonomiky Ukrainy [Institutional Framework for the Recovery and Reconstruction of Ukraine's Economy]. *Biznes-navihator*, no. 3 (76), pp. 179–186. DOI: <https://doi.org/10.32782/business-navigator.76-30>

17. Kyrylchuk O., Melnyk T. (2024). Ekonomika Ukrainy u period voennoho stanu [Ukraine's Economy During Martial Law]. *Ekonomika ta suspilstvo*, no. 59. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2024-59-120>
18. Mishchenko V., Tishchenko I. (2024) Metodolohichni zasady formuvannja mekhanizmu vplyvu tsyfrovizatsii [Methodological Principles of Formation of the Mechanism of Digitalization Impact on Ensuring Nationally Rooted Sustainability and Security of Development]. *Pidpryemnytstvo ta innovatsii*, no. 32 (76), pp. 71–80. DOI: <https://doi.org/10.32782/2415-3583/32.11>
19. Dzyublyuk O. V. et al. (2017) Teoriia i praktyka hrshovoho obihu ta bankivskoi spravy v umovakh globalnoi nestabilnosti [Theory and practice of monetary circulation and banking]. Ternopil: Osadtsa Yu. V. (in Ukrainian)
20. KMU (2021) Natsionalna ekonomichna stratehija Ukrainy na period do 2030 roky [National Economic Strategy of Ukraine for the period up to 2030]. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/179-2021-%D0%BF#Text>
21. Tishchenko I., Savchenko N., Shostak T. (2024) The Role of Digital Financial Assets in the Post-War Recovery of Ukraine's Economy. *Efektivna ekonomika*, no. 7. DOI: <https://doi.org/10.32702/2307-2105.2024.7.75>
22. Petrina A., Mishchenko V. (2011) Mizhnarodnyi dosvid restrukturyzatsii bankivskoi systemy za uchasti derzhavy [International Experience of Restructuring the Banking System with the Participation]. *Visnyk NBU*, no. 4, pp. 12–17.
23. Pysarevsky M. (2024) Stratehichni priorytety vidnovlennja ekonomiky Ukrainy [Strategic Priorities for Ukraine's Economic Recovery in the Face]. *Naukovi pratsi MAUP*, no. 2, pp. 162–168.
24. Tishchenko E. (2019) Aktivizatsiya investitsiynoi diyalnosti v Ukrayini na osnovi vykoristannia proektnogo finansuvannia [Activation of investment activities in Ukraine based on the use of financing]. *Business-navihator*, no. 2, pp. 144–149.
25. Naumenkova S. (2006) Osnovni tendentsii rozmishchennja hrshovoi masy ta ikh vplyv na formuvannja hrshovoi polityky [Trends in the allocation of money supply and their impact on the formation of monetary policy]. *Visnyk NBU*, no. 1, pp. 19–26.
26. Podzizei V., Shmatkovska T. (2024). Sotsialno-ekonomichni aspekty strukturnoi transformatsii ekonomiky [Socio-economic Aspects of the Structural Transformation of the Economy of Ukraine]. *Ekonomika ta suspilstvo*, no. 62.
27. Tishchenko I. O. (2018) Vykorystannja finansovykh instrumentiv dlja upravlinnja ryzykamy [Use of Financial Instruments to Manage Project Finance Risks in Ukraine]. *Visnyk Odeskoho ekonomichnoho universytetu*, no. 2 (254), pp. 156–169.
28. Mishchenko S. (2008) Kryterii ta pokaznyky otsinky stabilnosti funktsionuvannja finansovoho sektoru [Criteria and indicators for assessing the stability of the financial sector]. *Visnyk NBU*, no. 9, pp. 36–45.
29. Svydruk I., Klepanchuk O. (2023) Ryzkyk zabezpechennja finansovo-ekonomichnoi bezpeky ekonomiky [Risks of ensuring financial-economic security of Ukraine's economy]. *Ukrainian Journal of Applied Economics*, no. 8, pp. 353–359.
30. Tishchenko I. O. (2018) Upravlinnja valyutnymi ryzykamy u proektnomu finansuvanni [Currency Risk Management in Project Finance]. *Naukovi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu*, no. 18 (3), pp. 87–90.
31. Mishchenko V. I., Naumenkova S. V., Mishchenko S. V. (2024) Problemy koordynatsii monetarnoi ta byudzhethnoi polityky [Problems of Coordination of Monetary and Fiscal Policy]. *Ekonomichnyi Prostir*, no. 190, pp. 223–231. DOI: <https://doi.org/10.32782/2224-6282/190-41>

32. Shulha S., Mishchenko V. (2009) Instytutsiyni zasady pidtrymky bankivskoho sektoru v period kryzy [Institutional Principles of State Support of the Banking Sector in the Period of Crisis]. *Visnyk NBU*, no. 8, pp. 12–21.
33. Naumenkova S. V., Mishchenko S. V. (2013) Regulirovanie denezhnogo obrashchenija na osnovie ispolzovaniya metodov i instrumentov denezhno-kreditnoy politiki [Regulation of Money Circulation Based on the Use of Methods and Instruments of Monetary Policy]. *Visnyk Kyivskoho natsionalnogo universytetu imeni Tarasa Shevchenka*, no. 147, pp. 66–72.
34. Mishchenko V. I. (2011) Sanatsiynyi bank – «bridzh-bank» jak mekhanizm roboty z nezhyttezdatnyimi bankamy [Rehabilitation Bank – “Bridge Bank” as a Mechanism for Working with Non-Viable Banks]. Kyiv, UBS NBU (in Ukrainian)
35. Mishchenko V., Naumenkova S., Ivanov V. (2018) Special aspects of using hybrid financial tools for project risk management in Ukraine. *Investment Management and Financial Innovations*, no. 15 (2), pp. 257–266.
36. Mishchenko S. (2009) Problemy zabezpechennja likvidnosti bankiv na osnovi vykorystannja refinansuvannja [Problems of Ensuring the Liquidity of Banks on the Basis of the Use of Refinancing Mechanisms]. *Finansy Ukrainy*, no. 7, pp. 75–88.
37. Tishchenko I. O. (2019) Metodolohichni ta metodychni zasady orhanizatsii upravlinnja ryzykamy finansuvannja [Methodological and Methodical Principles of Project Finance Risk Management]. *Bankivska sprava*, no. 1 (149), pp. 47–73.
38. Naumenkova S. V., Mishchenko S. V. (2024) Innovatsiyni instrumenty zelenoho finansuvannja dlja Ukrainy [Innovative Green Finance Tools for Ukraine] *Ekonomichnyi Prostir*, no. 189, pp. 291–299.
39. Grytsenko A.A. et al. (2022) Vidnovlennia ta rekonstruktsiia povoiennoi ekonomiky Ukrainy: naukova dopovid [Restoration and reconstruction of the post-war economy of Ukraine: scientific report]. Kyiv: IEP NANU (in Ukrainian)
40. Hirchenko T., Tishchenko I. (2019) Osoblyvosti orhanizatsii ta upravlinnja ryzykamy proektnoho finansuvannja v Ukraini [Peculiarities of organization and risk management of project financing in Ukraine]. *Biznes-navihator*, no. 6, pp. 192–199.
41. Naumenkova S., Mishchenko V., Mishchenko S., Ivanov V., Tishchenko I. (2020) Assessment and Mitigation of Credit Risks in Project. *Banks and Bank Systems*, no. 15 (1), pp. 72–84. DOI: [http://dx.doi.org/10.21511/bbs.15\(1\).2020.08](http://dx.doi.org/10.21511/bbs.15(1).2020.08)
42. Tishchenko I. O. (2017) Upravlinnja operatsiynymi ryzykamy [Operational Risk Management]. *Finansovyi Prostir*, no. 4 (28), pp. 91–96.
43. Mishchenko S., Naumenkova S., Mishchenko V., Ivanov V., Lysenko R. (2019) Growing discoordination between monetary and fiscal policies in Ukraine. *Banks and Bank Systems*, no. 14 (2), pp. 40–49.
44. Bukovinsky S. A. et al. (2015) Bankivska systema Ukrainy na shljakhu evrointehratsii [The banking system of Ukraine on the path of European integration]. Kyiv: Natsionalnyi bank Ukrainy (in Ukrainian)